

УДК 338.432

І. І. Вініченко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства, Дніпропетровський державний аграрний університет

Д. В. Маховський,

аспірант, Дніпропетровський державний аграрний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

I. Vinichenko,

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Economics and Agricultural Economics, Dnipropetrovs'k State Agrarian University

D. Makhovsky,

Postgraduate student, Dnipropetrovs'k State Agrarian University

COMPETITIVE ABILITY OF AGRARIAN ENTERPRISES: CURRENT CONDITION AND PROSPECTS

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку аграрних підприємств і досліджено фактори, які впливають на їхню конкурентоспроможність. Визначено перспективи підвищення економічної ефективності й конкурентоспроможності аграрних підприємств у сучасних умовах функціонування.

Modern progress of agrarian enterprises trends and investigational factors which influence on their competitiveness are analysed in the article. Certain prospects of increase of economic efficiency and competitiveness of agrarian enterprises are in modern operating conditions.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, якість продукції, економічна ефективність.

Key words: competition, competitiveness, quality of products, economic efficiency.

ВСТУП

З розвитком ринкових відносин посилюється конкуренція на аграрному ринку, що висуває підвищені вимоги до економічної поведінки підприємств. Підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва значною мірою сприятиме подальше забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Ринкові умови господарювання в сільському господарстві спричинили низку негативних явищ, зумовлених чинниками внутрішнього й зовнішнього середовищ. Стрімке зниження конкурентоспроможності й ефективності діяльності аграрних підприємств відбувається під впливом сукупності зовнішніх факторів, а саме: політичної нестабільності, великої іноземної конкуренції виробників сільськогосподарської продукції, відсутності належної державної підтримки вітчизняних сільгоспвиробників, зменшення попиту на сільськогосподарську продукцію у зв'язку з низькою платоспроможністю населення та інших складових і внутрішніх факторів.

Слід зазначити вагомий вплив внутрішніх факторів на конкурентоспроможність, до яких належать: скорочення обсягів виробництва аграрної продукції та зниження її якості, слабка матеріально-технічна база аграрних підприємств, низький рівень інвестиційної привабливості та інноваційних впроваджень, не досить ефективна організація управління, яка не завжди спроможна вести конкурентну боротьбу на аграрному ринку.

Посилює вимоги до конкурентоспроможності аграрних підприємств не менш важливий фактор — поглиблення інтеграційних відносин з європейськими країнами. У зв'язку з цим перед економічними суб'єктами виникла проблема виробництва продукції, яка повинна відповідати вимогам аграрного ринку Європи (якість сільськогосподарської продукції та безпечність за міжнародними стандартами і стабільність виробництва). Усе це зумовлює підвищену увагу до питань формування та впровадження організаційного механізму управління конкурентоспроможністю, який би сприяв підвищенню ефективності й конкурентоспро-

можності аграрного виробництва, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках, а також стратегічному розвитку аграрного підприємства.

Невід'ємною рисою ринку є діяльність аграрних підприємств у конкурентному середовищі, які виробляють сільськогосподарську продукцію необхідної споживачу якості. Для забезпечення ефективної діяльності підприємства, орієнтованої на випуск продукції високої якості й конкурентоспроможності, необхідно цілеспрямовано і професійно досліджувати та аналізувати конкурентне середовище, враховуючи слабкі й сильні сторони окремого підприємства, галузі й економіки в цілому. Отже, визначення тенденцій розвитку вітчизняних аграрних підприємств і механізму конкурентної стратегії набуває в сучасних умовах надзвичайно важливого значення. Зокрема, мають бути вирішені проблеми низької конкурентоспроможності аграрних підприємств, виявленні й залученні фактори її підвищення та розроблений організаційний механізм конкурентної стратегії.

В основі ринкової економіки центральне місце займає поняття конкуренції як головної рушійної сили відносин між господарюючими суб'єктами, які функціонують у даному середовищі. Підприємство, яке здатне витримувати конкурентну боротьбу на вітчизняному й зовнішньому ринках, має найкращі перспективи утримати власну "нішу" на ринку і бути успішним учасником такого змагання. Враховуючи позитивний бік конкурентної боротьби, зазначимо, що вона виступає найважливішим чинником стимулювання господарської активності, сприяє збільшенню асортименту й поліпшенню якості продукції, зниженню витрат і стабілізації економічного зростання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Суттєвий вклад у дослідження питання розвитку та підвищення конкурентоспроможності й ефективності господарювання аграрних підприємств зробили такі вчені, як: В.Г. Андрійчук, О.Ю. Єрмаков, П.Т. Саблук та інші [1, 6]. Однак на сьогодні ряд питань залишаються недостатньо вивченими, а саме: проблеми зміцнення конкурентних позицій аграрних підприємств і розвитку досконалих організаційних механізмів управління конкурентоспроможністю на ринку.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні сучасних тенденцій розвитку аграрних підприємств і вивченні чинників, які впливатимуть на підвищення конкурентоспроможності їхньої діяльності в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Функціонування сільськогосподарських підприємств у кризових умовах та світової глоба-

лізації у період зростання конкуренції окреслюється комплексністю взаємозв'язків і має складний характер. Стан ринків і конкурентне оточення підприємств динамічно змінюються, що вимагає від них постійного пошуку додаткових конкурентних переваг. Сучасні умови функціонування сільськогосподарських підприємств пов'язані з постійними змінами в зовнішньому політичному й економічному середовищі, яке є мінливим та динамічним, обумовлює наявність численних загроз функціонуванню підприємств, що особливо небезпечно в умовах перебування України у СОТ, збільшення конкурентів на вітчизняному і міжнародному ринках.

Ситуація, яка склалася в аграрному виробництві країни за два десятиліття, характеризується такими показниками. По-перше, неповною мірою використовується потужний природно-кліматичний і трудовий потенціал для сільськогосподарського виробництва в Україні. Так, землезабезпеченість сільськогосподарськими угіддями та ріллею в Україні складає, відповідно, 0,9 га і 0,7 га на одну особу. У структурі родючості 73 % ріллі становлять чорноземи й лучно-чорноземні ґрунти. Потенційна здатність українських земель до продовольчого забезпечення коливається в межах від 150 до 500 млн осіб. Водночас валова продукція сільського господарства нині не досягла рівня 90-х років (табл. 1).

У 1990 році вартість валової продукції сільського господарства (у порівняльних цінах 2005 року) склала 145,9 млрд грн. за використання 42030 тис. га сільськогосподарських угідь, а в 2011 році виробництво валової продукції скоротилося на 43,8 млрд грн., а площа угідь — на 433,6 тис. га.

Негативною тенденцією є зменшення посівних орних земель. У 2011 році вони склали 3965 тис. га (12,2 % ріллі), у 90-х роках їх не було, що свідчить про нераціональне використання ріллі. Щодо кадрового потенціалу, то показник кількості зайнятих у сільському господарстві є динамічним. Спостерігається скорочення числа зайнятих у цій галузі, що являє собою об'єктивний процес. Так, якщо в 1990 році в сільському господарстві було зайнято 17,1 %, в 2000 році зайняті в цій галузі складають 21 % до загальної чисельності зайнятих, то вже в 2011 році — 15 %. За десятилітній період чисельність зайнятих зменшилася на 28%. Дефіцит робочої сили пов'язаний із загальною негативною демографічною ситуацією та нерівномірним розподілом трудових ресурсів на території країни, унаслідок чого виникає необхідність не просто в переміщенні робочої сили, а в такому її перерозподілі між галузями, який би забезпечив найбільшу ефективність функціонування національної економіки.

По-друге, обсяги сільськогосподарського виробництва в Україні за останнє десятиліття не зазнали нових якісних стимулів для зростання [2]. Обсяги виробництва продукції сільського госпо-

Таблиця 1. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Україні

Показники	Рік				
	1990	2000	2005	2010	2011
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	42030	41827	41722	41626	41596
Площа посівів, тис. га	32406	27173	26044	27143	26990
Площа чистого пару, тис. га	1427	3213	2428	1413	2081
Не обробляється ріллі, тис. га	-	1014	4420	4262	3965
Валова продукція сільського господарства (у порівняльних цінах 2005 р.), млрд грн.	145,9	77,9	92,6	104	102,1

дарства були нестабільними й залежали виключно від природно-кліматичних чинників. При цьому майже завжди аграрні підприємства були змушені реалізовувати продукцію за цінами, які не покривали витрати, що вплинуло на площі посівів під збиткові культури. У тваринництві ситуація є ще гіршою. За роки незалежності скоротилося поголів'я всіх видів худоби. Нині відсутнє потужне промислове вирощування в галузях скотарства і свинарства. Є певні позитивні зрушення в птахівництві (інвестиції у виробничі потужності, новітні технології відгодівлі і відтворення), однак обсяги виробництва і збуту продукції зменшуються [4]. Це лише кількісний бік проблеми, питання якості продукції гостро постає перед українськими сільгоспвиробниками. На сьогодні якісні показники продукції, які забезпечують товаровиробнику переваги в конкурентній боротьбі та є головним критерієм для покупця, не завжди (табл. 1).

Особливо важливого значення це набуває у зв'язку з розширенням сфери впровадження нових енергозберігаючих технологій виробництва сільськогосподарської продукції, якість якої в Україні значно погіршується.

По-третє, високий фізичний і моральний знос основних засобів, особливо зниження технічної оснащеності сільськогосподарських підприємств тракторами і сільгоспмашинами.

Так, за два десятиліття в аграрних підприємствах чисельність тракторів зменшилася у 2,8 разу (з 497 тис. шт. у 1991 до 177,4 тис. шт. у 2010 р.); зернозбиральних комбайнів — у 2,7 разу (з 105 тис. шт. до 39,1 тис. шт.). При цьому слід враховувати той факт, що техніка зношена більш ніж на половину, а інколи і на 80—90 %. До того ж застаріла техніка потребує значних коштів для підтримання її в робочому стані, а якість виконаних нею робіт дуже низька. Нині кількість списаної техніки перевищує кількість придбаної більш ніж у десять разів [5]. Навантаження на один трактор в Україні складає 121 га, що є значно вищим показником, ніж у європейських країнах і країнах ближнього зарубіжжя.

Водночас проблемою є й відтворення техніки. У 1995—2010 роках заводи сільськогосподарського машинобудування випустили тракторів порівняно із сьогоднішнім — 0,07 %, а зернозбиральних комбайнів — 3,45, тоді як для нормального відтворення необхідно щонайменше 10—12 % [7].

По-четверте, ринок сільськогосподарської продукції як єдиний цілісний елемент економіки практично відсутній, що зумовлено рядом факторів: не досить розвинутою інфраструктурою заготівлі, зберігання і збуту продукції; прозорістю угод на аграрному ринку, що призводить до циклічних цінових сплесків і непаритетного розподілу прибутків між сільськогосподарськими товаровиробниками й торговельними компаніями.

Дослідження тенденцій розвитку аграрних підприємств показали, що необхідно враховувати ряд чинників для формування конкурентоспроможності: глобальні зміни на ринках продовольства країн світу; підтримання на належному рівні конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках; проведення поглиблених маркетингових досліджень на перспективу з урахуванням кон'юнктурних змін і впровадження новітніх технологій тощо.

До того ж на перший план виходить не кількісний вимір чинників конкурентоспроможності, а обґрунтування параметрів, які необхідно регулювати й удосконалювати.

Головними поміж чинників, які визначають конкурентоспроможність підприємства, є якісні. Саме вони забезпечують товаровиробнику конкурентні переваги і є основою конкурентоспроможності продукції.

У сучасних умовах нестабільного конкурентного середовища господарська діяльність підприємств є надзвичайно складною, тому утримання своєї "ніші" на ринку та ведення успішної конкурентної боротьби можливе за умов організаційного, технічного й технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва, посилення концентрації й індустріалізації з урахуванням екологізації виробництва тощо. Цього можна досягти за рахунок:

— залучення інвестицій та інновацій в сільськогосподарське виробництво з метою переходу на інтенсивний тип розвитку шляхом комплексної механізації та автоматизації виробництва, впровадження ресурсозберігаючих технологій, поглиблення спеціалізації й концентрації виробництва;

— поглиблення вертикальних інтеграційних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу, формування кластерів;

— забезпечення прозорості й ефективності використання державної підтримки агропромислового комплексу шляхом оптимізації кількості та змісту державних цільових і бюджетних програм, поступового переходу від надання державної підтримки аграрним підприємствам до сприяння розвитку сільської місцевості, ринкової інфраструктури аграрного ринку [2];

— забезпечення державою інформаційної підтримки інвестування в розвиток аграрного виробництва, спрощення процесів реєстрації аграрних інвестицій, посилення дорадницьких послуг на

регіональному рівні з питань маркетингу, менеджменту тощо;

— проведення моніторингу внутрішнього й зовнішнього аграрних ринків для попередження загроз продовольчій безпеці країни.

Для подолання кризових явищ в аграрному виробництві, стабілізації виробництва та економічного зростання необхідно здійснювати розробку й реалізацію нових стратегій діяльності. Стратегія розглядається як система продуманих цілеспрямованих дій, орієнтованих на вибір конкретних напрямів діяльності підприємства, побудову системи концептуальних пріоритетів щодо набуття ним стійких конкурентних позицій, і реалізується в її організаційно-управлінській концепції. Формування стратегії передбачає правильний вибір методів конкуренції й створення на цьому підґрунті стратегічної унікальності підприємства, яка зумовлюється філософською концепцією його функціонування [3].

Основну увагу в сучасних умовах господарювання слід приділити стратегіям наступального характеру, спроможним вивести аграрні підприємства на новий рівень господарювання та підтримувати на належному рівні їхню фінансову стійкість і платоспроможність, тобто забезпечити основну мету їхньої діяльності — ефективність.

ВИСНОВКИ

Отже, сучасні тенденції розвитку аграрного виробництва свідчать про проблеми в розвитку конкурентоспроможності підприємств галузі, які пов'язані з недостатнім використанням природно-економічного й людського потенціалу, нестабільністю виробництва сільськогосподарської продукції, незадовільним станом матеріально-технічної бази виробництва тощо. Для успішного ведення конкурентної боротьби та завоювання своєї ринкової "ніші" необхідно постійно проводити дослідження та аналізувати конкурентоспроможність аграрних підприємств упродовж усієї їхньої фінансово-господарської діяльності, що сприятиме своєчасному прийняттю рішень щодо змін у ній, зокрема в товарному асортименті, необхідності пошуку нових ринків збуту, системи управління підприємством. Разом із тим подолання сучасних проблем і розвиток конкурентоспроможності аграрних підприємств на перспективу можливі (враховуючи державне регулювання аграрного сектору економіки) за умов формування ефективної системи управління підприємством, спрямованої на стратегічний розвиток та отримання довгострокових результатів. Ефективна аграрна політика повинна враховувати специфіку сільськогосподарської сфери, фінансовий стан підприємств і гарантувати економічну безпеку сільськогосподарських виробників. Конкретні програми регулювання мають відповідати принципам узгодженості положень різних нормативних актів і повноти розв'язання завдань.

Застосування стратегічного управління для підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств є важливим, адже враховує не лише зовнішні фактори впливу, а перш за все внутрішні резерви підвищення ефективності. При цьому здійснює підбір дієвих методів конкуренції й створює основу для виокремлення стратегічної унікальності підприємства, яка зумовлюється організаційно-управлінською концепцією його функціонування.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Умови економічної конкуренції в Україні / В.Г. Андрійчук // Економіка України. — 2004. — № 10. — С. 4—10.
2. Жаліло Я.А. Світова продовольча криза та виклики для України / Я.А. Жаліло, О.В. Собкевич, В.М. Русан, А.Д. Юрченко // Економіка АПК. — 2011. — № 8. — С. 135—144.
3. Козак Л.В. Концептуальні підходи до формування стратегій сільськогосподарських підприємств / Л.В. Козак // Економіка АПК. — 2011. — № 9. — С. 111.
4. Майданевич П.М. Сучасні тенденції розвитку підприємств аграрного сектору України / П.М. Майданевич // Економіка АПК. — 2011. — № 9. — С. 107—110.
5. Мармуль Л.О. Матеріально-технічне забезпечення регіональних АПК / Л.О. Мармуль // Економіка АПК. — 2007. — № 2. — С. 12.
6. Пахомова Т.М. Конкурентоспроможність підприємств та її обліково-аналітичне забезпечення / Т.М. Пахомова // Агроінком. — 2004. — № 1—2. — С. 37—41.
7. Россоха В.В. Сільськогосподарське машинобудування у руслі сучасних проблем / В.В. Россоха // Економіка АПК. — 2011. — № 2. — С. 178.

References:

1. Andreychuk, V.G. (2004), "Terms of economic competition in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 4—10.
2. Zhalilo, Y.A. (2011), "The global food crisis and challenges for Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 135—144.
3. Kozak, L.V. (2011), "Conceptual approaches to strategies farms", *Ekonomika APK*, vol. 9, p. 111.
4. Maidanevych, P.M. (2011), "Modern trends in enterprises of the agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 107—110.
5. Marmul, L.A. (2007), "Logistical support regional agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 12.
6. Pakhomov, T.N. (2004), "Competitiveness of Enterprises and its accounting and analytical support", *Agroinkom*, vol. 1-2, pp. 37—41.
7. Rossokha, V.V. (2011), "Agricultural Engineering in line with current problems", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 178.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2013 р.